AUT, XLIV, 2006, p. 59-70

MODALITĂŢI LINGVISTICE DE EXPRIMARE A ALIANŢEI MATRIMONIALE ÎN LEXICUL ISTROROMÂNEI. CUPLURILE NOŢIONALE *LOGODNIC-LOGODNICĂ*, *MIRE-MIREASĂ*

de

Gabriel BĂRDĂŞAN

Analiza lexico-semantică pe care o propunem cuplurilor noţionale *logodnic-logodnică* şi *mire-mireasă* are ca punct de plecare delimitările făcute de Angela Bidu-Vrânceanu[1] în cadrul câmpului lexical ce reuneşte termenii de rudenie. Autoarea distinge, în structura acestui câmp semantic, două paradigme – cea a rudeniei naturale şi cea a rudeniei sociale (prin alianţă). Cele două subsisteme lexicale posedă câteva seme comune: /relaţia de rudenie/, /sexul/, /generaţia/, acest din urmă sem având doar două valori în paradigma termenilor ce exprimă rudenia socială: /zero/ şi /ascendentă/, faţă de cele trei valori actualizate în paradigma lexemelor referitoare la rudenia naturală (/zero/, /ascendentă/ şi /descendentă/).

Termenii ce intră în structura paradigmei rudeniei sociale relevă următoarele relaţii: semul /linie directă (prin căsătorie) / opune lexeme precum: *ginere-noră* faţă de *socru-soacră*, iar semul /linie indirectă/ stabileşte distincţia *cuscru-cuscră* şi *cumnat-cumnată*. În interiorul aceleiaşi paradigme regăsim o serie de lexeme reunite în jurul semului comun /periodizarea alianţei/, termeni care se diferenţiază, la rândul lor, prin alte seme: /relaţia de dinaintea căsătoriei/ (*logodnic-logodnică*), /relaţia din momentul oficierii căsătoriei/ (*mire-mireasă*), /relaţia din perioada căsătoriei/ (*soţ-soţie*) şi, eventual, /relaţia după desfacerea căsătoriei/ (*văduv-văduvă*; *divorţat-divorţată*).

[1] I. Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană (Vocabularul)*, Bucureşti, EDP, 1985, p. 137.

BDD-A6376 © 2006 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:27 UTC)

Practic, cuplurile noţionale supuse analizei (*logodnic-logodnică*, *mire-mireasă*) premerg sau atestă intrarea în alianţa matrimonială, fapt ce poate justifica raportarea lor la câmpul semantic al înrudirii şi, mai exact, la paradigma rudeniei sociale.

LOGODNIC – LOGODNICĂ

Premisa intrării în alianţa matrimonială este marcată de cuplul noţional ***logodnic-logodnică***, în care se actualizează semul „relaţia dinaintea căsătoriei".

În limba română, termenul *logodnic* „persoană care s-a logodit, adică s-a angajat să se căsătorească, a contractat o căsătorie cu cineva (considerată în raport cu partenerul); la pl. perechea logodită", este un derivat cu sufixul *-nic* de la substantivul *logodnă* „ceremonie prin care un bărbat şi o femeie se angajează să se căsătorească", cuvânt împrumutat din sl. *lagodĭnŭ* „potrivit, convenabil" (DEX[2], CDER 4898).

În lexicul dialectului istroromân, pentru această noţiune, se foloseşte un termen împrumutat ***fråier*** (m.) ***fråieriţę*** (f.). Cuvântul este de origine germană, dar nu a fost preluat direct de către istroromâni, ci prin intermediul graiului croaţilor localnici: cr. *frajar*, cf. şi slov. *frajer* < germ. *Freier*[2] „pretendent, logodnic, mire". Forma de feminin ***fråieriţę*** este derivată de la masculinul ir. *fråier* „logodnic" + suf.*-iţa*.

Termenul a fost atestat în lucrările consacrate istroromânei de Byhan 219: *fraieritse* (f.), Popovici II 110: *fråier, -u* (m.) „mire" şi *fråieriţe, - a* (f.) „mireasă", de Puşcariu, SI II 224, SI III 204, 310: *fråier* (m.), *fråieriţe* (f.), Cantemir 166: *fráier, -e* (m.), *fráieriţę-e* (f.), Coteanu, *Cum dispare o limbă* 21: *fråiăr*, Frăţilă, *Texte* 211: *frå̯ier*, *-i* (m.), dar cu sensul de „mire"; id., *ibid*. 212: *fraieriţe*, *-e* (f.) „logodnică"; Sârbu-Frăţilă 213, *fråier, -r* (m.), unde se oferă contexte ilustrative: „*ke-ţ va veri fråieru*" (Că-ţi va veni logodnicul) şi *fråieriţa, -e* (f.): „*Fråieriţa-i slovenca*" (Logodnica este slovenă); de Kovačec, *Rječnik* 81: *fråier, -u* (m.) la Suşńeviţa, *fråiar, -u* (m.) la Jeiăn şi *fråi̯eriţę, -a, -e* (f.) la Suşńeviţa.

În atlasele lingvistice, lexemul *frå̯iăr* este consemnat nu cu sensul restrâns „logodnic", ci cu unul mai larg, acela de „iubit", conţinut semantic consemnat în ambele puncte anchetate: Bârdo şi Jeiăn. Astfel, ALR I/II, h. 247 IUBIT „aimé" oferă următoarele contexte ilustrative: *ca fi̯ęta Ìåre frÌå̯iăru* (la Bârdo) şi *ca fętina Ìåre um frå̯iăr* (la Jeiăn); ALRM I/II, h. 338 IUBIT notează în ambele puncte de anchetă cuvântul *frå̯iăr*. Termenul a fost consemnat şi în ALIr 451 a) LOGODNIC şi b) LOGODNICĂ: ir. *ən fråjer (doj fråiere)* şi *fråjerica (do fråjerice)*, la Jeiăn; *un fråjer (do fråjer)*

[2] Germ. *Freier* „pretendent (la mâna cuiva)" îl regăsim şi în dacoromână, unde a intrat direct, dar cu sens total diferit. Dr. *fraier* are sensul de „om prost, care nu ştie să se descurce într-o anumită situaţie, om naiv". Semantismul dacoromân pare să se explice prin ideea că logodnicul este totdeauna tras pe sfoară (CDER 3470).

BDD-A6376 © 2006 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:27 UTC)

şi *o fråjericɛ (do fråjericɛ)*, în toate localităţile istroromâne sudice (Suşńevița, Noselo, Sucodru, Letai, Bârdo, Şcabici, Tărkovți, Zancovți, Miheli şi Costârcean).

Verbul care are în istroromână sensul „a se logodi” – *fraịí se* – trimite la verbul germ. *freien* „a peți, a cere în căsătorie” şi a fost atestat în ALR II, h. 157 SE LOGODESC „ils se fiancent”: *se scupa fraịés*, unde ir. *scupa* are sensul „împreună” şi se raportează la cr. *skupa* „împreună; la un loc”. De asemenea, acest cuvânt a fost atestat şi de Kovačec, *Rječnik* 81, la Gradine.

Un alt împrumut din croată utilizat în dialectul istroromân pentru a desemna ***logodnicul*** şi ***logodnica*** este *záručnic, -u* (m.), atestat la Jeiăn de Kovaček, *Rječnik* 221, *zaruțnice* (f.), forme ce se raportează la cr. *zaručnik, zaručnica*, având acelaşi sens[3]. În acest idiom, acțiunea de a se lega prin logodnă este numită şi prin verbul *zaruči se* (< cr. *zaručiti se* „idem”), consemnat de Kovačec, *Rječnik* 221, de ALIr 452 A SE LOGODI: *zaruči se (jo me zaručes)*, la Jeiăn şi *zeruči se (jo me zeručes)*, la Sucodru, Letai, Bârdo, Şcabici, Tărkovți, Zancovți, Miheli, fapt ce ne permite să considerăm substantivele *zaručnic, zaruțnice* derivate de la acesta. La acelaşi verb se raportează şi substantivul istroromân *zåruke* „logodnă”, consemnat în ALR II, h. 158 LOGODNĂ „fiançailles”.

MIRE – MIREASĂ

Cuplul noțional ***mire-mireasă*** actualizează o altă valoare a semului distinctiv „periodizarea alianței” din grupul cuvintelor ce exprimă rudenia socială, şi anume „relația din momentul (oficierii) căsătoriei”.

Termenul ***mire*** „nume purtat de bărbat în ziua sau în preajma căsătoriei” este specific dacoromânei şi e absent în dialectele româneşti sud-dunărene. Originea lui nu este foarte clară. Al. Ciorănescu îl explică prin derivare din gr. *μύρον* „unsoare, mir”, dat fiind faptul că ritualul bisericesc al încoronării matrimoniale este însoțit de gestul ungerii. Acest lucru ar fi permis să se ajungă la echivalența semantică de „uns” – „încoronat” – „însurat” (v. CDER 5329). Alți cercetători îl raportează la lat. *miles* „soldat” (REW 5568), dar evoluția semantică este dificilă, în DEX[2] se face trimitere la alb. *mirë* „bun”, iar MDA III propune lat. *miles* „soldat”, dar trimite şi spre compararea formei alb. *mirë* „bun”[4].

Istroromâna cunoaşte numeroase împrumuturi de origine croată şi chiar italiană pentru desemnarea acestei noțiuni, S. Puşcariu considerând că termenul a dispărut din acest dialect poate şi din cauza omonimiei cu forma pronominală ce prezintă rotacismul lui *-n-* simplu intervocalic, *mire*

[3] Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, Bucureşti, EA, 1966, p. 157.
[4] Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, EŞE, 1983, p. 142-143.

BDD-A6376 © 2006 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:27 UTC)

< *mine*[5]. Un prim împrumut este ***ožeńa*** „mire”, atestat de Puşcariu, SI III 280 în structura *ca şi ozeńa cu nevęsta* „ca mirele şi mireasa”, *ibid*., 319: *ozeńa*; de Cantemir 173: *ojene* şi de Ugo Pellis la întrebarea 1400 SPOSO pentru ALI, acesta notând răspunsurile din cele trei localităţi anchetate: *ož·èña* la Seiane (Jeiăn), *ožèña* la Valdarsa (Suşńevița) şi *ožeña* la Briani (Bârdo). Etimonul la care se raportează împrumutul din istroromână este cr. *oženja* „idem”.

Un alt sinonim împrumutat din croată este şi ir. ***mladit'u***, care implică ideea de „tânăr” şi care trimite la cr. *mladi* „tânăr”, cf. şi *mlada* (f.) „nevastă tânără, mireasă”. Atestarea termenului este oferită de ALR I/II, h. 256 MIRE: *mladit'u s-a nsuruat* (la Bârdo) şi *mladit'u s-ęv însurât* (la Jeiăn), şi ALRM I/II, h. 356 MIRE, care notează aceeaşi formă *mladit'u* pentru ambele puncte de anchetă. O împletire a celor două cuvinte împrumutate o întâlnim în ir. ***mladoženja***[6] „mire” < cr. *mladoženja*.

Statutul de logodnic lasă să se întrevadă sau prefigurează ipostaza de mire, acest fapt permiţând chiar utilizarea aceluiaşi lexem pentru desemnarea a două realităţi distincte, această situaţie fiind ilustrată prin cuvântul ir. *frâi̯er* (vezi *supra*), care pe lângă sensul de „logodnic” îl înglobează pe cel de „mire”, sens atestat de Popovici II 110, de Frăţilă, *Texte* 211 şi de ALIr 459 b) MIRE: *frâjer (doj frâjer, doj frâjere, trej frâjeri)*, doar la Jeiăn.

Pe lângă împrumuturile croate, întâlnim şi un termen de origine italiană pentru a desemna mirele, cuvânt cunoscut doar în partea sudică a teritoriului lingvistic istroromân şi care pare a fi de dată mai recentă în lexicul istroromânei: ir. *spozo, spozi* „logodnic, mire, proaspăt însurăţel” < it. *sposo*, cu acelaşi polisemantism. Italienismul a fost atestat de Cantemir 180, cu sensul „mire”, de Kovačec, *Éléments italiens* 167, „logodnic, însurăţel, mire”, de Kovačec, *Rječnik* 180, cu aceleaşi semnificaţii şi de ALIr 459 b) MIRE: *un śpoźo (doj śpoźi)*, la Suşńevița, *un špožo (doj špoži)*, la Sucodru, Letai, Bârdo, Şcabici, Miheli.

Mireasă „nume purtat de femeie în ziua sau în preajma căsătoriei sale” este întâlnit în dacoromână, fiind un derivat de la *mire* + suf. *-easă*. În toate dialectele romaneşti sud-dunărene avem ca termen de circulaţie generală cuvântul *nevastă* „mireasă” cu rostiri şi variante fonetice specifice fiecăruia dintre ele, termenul reprezentând un împrumut vechi slav existent din româna comună. Sensul etimologic al v. sl. *nevěsta* „mireasă, logodnică” (DEX[2], CDER 5673) îl regăsim în limba veche şi în dialectele sud-dunărene: ar. *n(i)veastă*, megl. *niveastă*, ir. *nevęstę*, dar a dezvoltat şi alte sensuri de-a lungul timpului. Pentru istroromână, sensul etimologic a

[5] S. Puşcariu, *Studii istroromâne*, II, Bucureşti, 1926, p. 226.
[6] Vasile Scurtu, *op. cit.*, p. 160.

BDD-A6376 © 2006 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:27 UTC)

fost atestat de Maiorescu 114, Puşcariu, SI II 218, SI III 317, Cantemir 172, Kovačec, *Descrierea istroromânei* 198, Sârbu-Frăţilă 237, Kovačec, *Rječnik* 127 şi Scărlătoiu 194, sens actualizat foarte frecvent în vorbirea istroromânilor. Răspunsurile la chestionarul lui Ugo Pellis pentru ALI confirmă gradul de răspândire şi semnificaţia cuvântului, la întrebarea 1401 SPOSA lingvistul italian notând: *n·evèsta* la Seiane (Jeiăn), *nevɛśta* la Valdarsa (Suşńeviţa) şi *nevɛsta* la Briani (Bârdo). Răspândirea generală a termenului se observă şi în ALIr 459 a) MIREASĂ: *o nevɛsta (do nevɛɛste)*, la Jeiăn, şi *o nevɛstɛ (do nevɛste)*, la Suşńeviţa, Noselo, Sucodru, Letai, Bârdo, Şcabici, Tărkovţi, Zancovţi şi Costârcean.

Ca şi în cazul noţiunii „mire”, termenul care desemnează logodnica în dialectul istroromân poate apărea şi cu sensul de „mireasă”, astfel că ir. *fråieriţę* actualizează ambele semnificaţii. Cu acest al doilea sens cuvântul a fost atestat de Popovici II 110. Forma de plural de la ir. *fråier* este utilizată pentru a numi în ziua sau în preajma căsătoriei cele două persoane care vor forma o familie, adică ***mirii***, ALR I/II, h. 258 MIRI „les fiancés” oferind câte un context ilustrativ pentru cele două puncte de anchetă: *écu vínu frÌáiări*, la Bârdo şi *acmÌó viru fråiari*, la Jeiăn, iar ALRM I/II, h. 363 MIRI se rezumă la a consemna forma *fråi̯ări* în ambele localităţi anchetate.

Mireasa este desemnată în graiurile istroromâne de sud şi prin împrumutul de origine italiană *spozę*, *-a* < it. *sposa* „mireasă, logodnică, nevastă” (vezi *supra* ir. *spozo*), care a fost atestat de Cantemir 180 cu sensul de „mireasă”, de Kovačec, *Éléments italiens* 167: *spozę* „fiancée, jeune marieé” şi în *Rječnik* 180 cu sensul „mladenka”, la Bârdo. Circulaţia paralelă a împrumutului italian cu cel slav vechi se observă şi în ALIr 459 a) MIREASĂ: *o śpoźɛ (do śpoźe)*, la Suşńeviţa, *o špožɛ (do špože)*, la Noselo, şi *o špoža (do špože)*, la Sucodru, Letai, Bârdo, Şcabici şi Miheli, în această ultimă localitate nefiind atestat decât împrumutul italian.

Analizând hărţile lingvistice referitoare la noţiunea „mireasă” se constată faptul că această realitate este desemnată de istroromâni şi prin cuvântul moştenit din latină *fętă* (< lat. *fēta, -am*), nu numai prin termeni împrumutaţi. ALR I/II, h. 257 MIREASĂ „promise, fiancée” oferă câte un context ilustrativ pentru punctele de anchetă: *o fęta se maríta*, la Bârdo *şi féta s-ęv meritât*, la Jeiăn; ALRM I/II, h. 359 MIREASĂ, confirmă prezenţa lexemului *fată* cu acest sens la istroromâni.

Bărbatul şi femeia, în ipostaza de mire şi mireasă, marchează unirea legală şi liber consimţită pentru întemeierea unei familii, acţiune desemnată în limba română prin verbul *a se căsători*. Cuvântul este derivat din *căsător/căsătoriu* „om căsătorit; cap de familie – *pater familias*”, format, după unii, de la un verb dispărut **căsare*, continuator al lat. **caso, -are* < lat. *casa*, verb cu reflexe şi în alte limbi romanice: it. *casare*, prov.

BDD-A6376 © 2006 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:27 UTC)

cazar, cat., sp., port. *casar* (PEW 305), iar după alții din *casă* + suf. *-tor(iu)* (DEX^2, MDA I).

Dacă actul căsătoriei este privit, pe de-o parte, din perspectiva bărbatului, iar pe de altă parte, din perspectiva femeii, care vor forma un cuplu, acesta va fi denumit nu prin verbul *a se căsători*, ci prin alte două verbe specializate semantic, semul distinctiv fiind /sex masculin/ –/sex feminin/: ***a (se) însura*** „a se lega prin căsătorie un bărbat cu o femeie” şi ***a se mărita*** „a se lega prin căsătorie o femeie cu un bărbat”.

Spre deosebire de verbul *a se căsători* care e întâlnit numai pe teritoriul lingvistic dacoromân, celelalte două verbe de origine latină au continuatori în toate dialectele româneşti sud-dunărene, în unele dintre acestea regăsindu-se şi sensul lui *a se căsători* din dacoromână, adică posibilitatea de a fi folosit pentru ambele sexe.

A (se) însura „a se căsători (despre bărbat)” este continuatorul lat. *uxōrare* (PEW 874, REW 9107, CDER 4430), probabil al lat. **inuxorare* (CDDE 870: lat. **ĭnuxorare*, atestat *uxoratus*, ILR II 301; DEX^2: lat. **inuxorare* < *uxor* „soție”) şi are următoarele reflexe în dialectele româneşti: dr. *însura*, ar. *nsoru*, megl. *(a)nsor* şi ir. *ănsură*. Diferențele dialectale ies în evidență la nivelul posibilităților de utilizare contextuală: în dacoromână şi în meglenoromână se foloseşte numai pentru bărbat, spre deosebire de aromână şi istroromână unde se foloseşte şi pentru femei.

Pentru dialectul istroromân, verbul a fost atestat de Byhan 299, de Popovici II 99, în *Listele lui Bartoli* (Puşcariu, SI III 117): *i̯e s-a nsurât*, (dar şi împrumutul *pozaconít* la Jeiăn); *i̯e s-a nsurât* – formă însoțită de explicația „fără preot, în mod abuziv” şi *zaconít*, cu precizarea „în mod legal”, la Suşńevița; *nsurat* (despre bărbat), la Grobnic; *i̯e s-a nsurât*, la Bârdo, Sucodru, Noselo şi Letai, unde este negată utilizarea lui *zaconi*; *nsurat*, la Costârcean.

Termenul a fost consemnat şi de Puşcariu, SI III 256, care explică posibilitățile de utilizare a verbului în funcție de sex: *fiâu si nsorę*, *fiâa se maritę*, în schimb, la plural, pentru a numi legământul dintre bărbat şi femeie pentru a forma o familie apare verbul *ânsură-se / nsură-se: i̯eù se nsoru*. Cu toate că există această diferențiere în funcție de sex, *(â)nsură* se poate întrebuința şi cu sensul de „a se mărita”. În structura verbului se pot distinge şi nuanțe aspectuale: *(â)nsură* este un verb perfectiv, pentru că acțiunea poate fi văzută în funcție de rezultatul ei, dovada fiind un enunț de tipul: *m-am nsurât dova vote* „„m-am însurat a doua oară” (Puşcariu, SI III, 256); aspectul iterativ este realizat prin adăugarea sufixului *-vę̯i̯*, după model croat: *(â)nsurâvę̯i̯* (Puşcariu, SI III, 256, 303), formă iterativă întrebuințată numai când este vorba despre timpul dintre logodnă şi cununie şi atestată de majoritatea cercetătorilor. *i̯*

BDD-A6376 © 2006 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:27 UTC)

Verbul *(â)nsurå (se) / (â)nsurâveį (se)*, deci cu ambele forme aspectuale, îl întâlnim atestat şi la Cantemir 158, la Coteanu, *Cum dispare o limbă* 20: numai *(ă)nsurå* „ a însura”, la Kovačec, *Descrierea istroromânei* 198: *ansurå*, la Sârbu-Frăţilă 198, unde apare un enunţ ilustrativ pentru fiecare formă aspectuală: *ânsurå se* „a se însura”, „*Nu-i ânsurât, įe mladit"”* = Nu-i însurat, e flăcău; *ânsuravęi*: „*Când s-âu a nostru Pepo ânsuravęįt*” = Când s-a însurat Pepo al nostru; la Kovačec, *Rječnik* 32: *ânsurå (-nsurå),* atestat la Jeiăn, *ânsurå se (nsuråse*), care apare pe întreg teritoriul lingvistic istroromân, aceeaşi repartiţie având-o şi *ânsuravęį se (-nsuravęį se*).

Atlasele lingvistice oferă şi ele informaţii legate de răspândirea teritorială a acestui verb: ALR I/II, h. 251 MĂ ÎNSOR „je me marie (en parlant de l’homme)” consemnează *įo mš nsóru*, la Bârdo şi *me nsóru*, la Jeiăn; ALR II, h. 159 SE CĂSĂTORESC „ils se marient” notează *nsóru-se ke vor scúpa jiví* „se căsătoresc că vor trăi împreună”; ALR II, h. 155 FLĂCĂU DE ÎNSURAT „jeune homme a marier”: *tírer de-nsurå, doį tirer de-nsurå*, la Jeiăn; ALR I/II, h. 269 TÂNĂR ÎNSURAT „jeune marié”: *ómu nsurÌát*, la Bârdo şi *ómu įă însurât*, la Jeiăn, iar ALR II, h. 165 ÎNSURĂŢEI „nouveaux mariés”: *nsuråţ*. Forma ir. *ənsurå se (jo me ənsoru)* apare în ALIr 457 A SE ÎNSURA şi este general răspândită pe întregul teritoriu lingvistic istroromân.

Pe lângă termenul moştenit din latină, în istroromână întâlnim şi câteva sinonime parţiale împrumutate: *prijeniti (se)* „a se însura” se raportează la cr., slov. *priženiti (se)* care are acelaşi sens (Sârbu-Frăţilă 260), *zaconi* şi *pozaconi* „a se însura”, verbe ce trimit spre cr. *zakon* ”lege”, iar pentru sensul „însurătoare” cf. slov. *vzakon, vzeti* „a se cununa” (Frăţilă, *Texte* 222), *zaconi se* „a se căsători” este atestat de Bartoli în listele sale (Puşcariu, SI III 117), *zaconit*, la Suşńevița şi *pozaconit*, la Jeiăn; de Kovačec, *Rječnik* 219: *zaconi se*, la Gradine.

Diferenţa dintre termenul moştenit *(â)nsurå* şi cel împrumutat *(po)zaconi* constă în aceea că primul şi-a restrâns aria semantică şi înseamnă „a se căsători ilegal, fără preot”, pe când cel de-al doilea desemnează „căsătoria cu cununie, la preot”[7].

A (se) mărita „a se căsători (despre femei)” este continuatorul lat. *maritāre* (PEW 1032, CDDE 1051, REW 5361, ILR II 302, CDER 5107, DEX[2], MDA III) şi are statut de cuvânt panromanic: it. *maritare*, fr. *marier*, prov., cat., sp., port. *maridar*. Toate dialectele limbii române au moştenit termenul latinesc: dr. *mărita*, ar. *măritŭ*, *măritare,* megl. *mărit*,

[7] Elena Scărlătoiu, *Istroromânii şi istroromâna, relaţii lingvistice cu slavii de sud: cuvinte de origine veche slavă*, Bucureşti, Editura Staff, 1998, p. 298.

BDD-A6376 © 2006 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:27 UTC)

măritari, ir. *marit*, *maritå* (PEW 1032, CDDE 1051, ILR II 302, CDER 5107).

Termenul a fost atestat în dialectul istroromân de Byhan 272, de Popovici II, 123, de Bartoli în listele sale (Puşcariu, SI III 121), acesta redând formele întâlnite în fiecare localitate istroromână: *fętina s-a meritåt*, dar şi împrumutul *pozaconit*, la Jeiăn, *iå s-a maritåt* sau *zaconit* la Susńevița, *i̯a: maritát* la Grobnic, *i̯a s-a maritåt* la Bârdo, Noselo şi Letai, unde s-a negat folosirea împrumutului croat *zaconit* şi *maritát*, la Costârcean; de Puşcariu, SI III 259, 314, unde se precizează şi forma adjectivului: *maritåtę* „măritată"; de Cantemir 170, de Kovačec, *Descrierea istroromânei* 198, care precizează că forma din Jeiăn este *meritå*, iar în restul teritoriului lingvistic este *maritå*; de Sârbu-Frățilă 228: *meritå (se)* şi *maritå se*, autorii oferind un context ilustrativ „*O fęta-i meritåta ân Lovran*" = O fată este măritată în Lovran; de Kovačec, *Rječnik* 113: *maritå se* în partea sudică a teritoriului lingvistic istroromân şi *meritå se* la Jeiăn.

În ALR I/II, h. 250 MĂ MĂRIT „je me marie (en parlant de la femme) este notat termenul moştenit *i̯o mę maritu* la Bârdo şi termenul împrumutat din croată la Jeiăn: *i̯o me voi̯ acmuå pozaconi*; ALRM I/II, h. 206 (FATA VREA) SĂ SE MĂRITE „(la jeune-fille veut) se marier" notează la Jeiăn *se rę radʲ meritǻ*, formă consemnată şi în materialul necartografiat din ALR II, MN [2679]. ALR II, h. 156 FATĂ DE MĂRITAT „fille à marier" consemnează formele *bura de meritå*. ALIr 456 A SE MĂRITA notează forma *meritå se (jo me meritu)* de la Jeiăn şi *maritå se (jo me maritu)* din partea sudică a teritoriului lingvistic istroromân.

Evenimentul care marchează formarea unei familii, ceremonialul şi petrecerea organizate cu prilejul unei căsătorii religioase, este desemnat prin cuvântul moştenit ***nuntă***, care se raportează la lat. *nuptiae* (PEW 1208, CDDE 1260, REW 5999, CDER 5735, DEX^2, MDA III), continuat şi de it. *nozze*, prov. *nossas*, fr. *noces*.

Pentru termenul din limba română, fonetismul nu este normal, reflexul românesc fiind explicat fie prin încrucişarea cu lat. *nuntiāre*, fie plecând de la pl. **nupți* > *nunți*. Al. Ciorănescu consideră că trebuie să se admită un infix nazal **nunptiae*, fie prin încrucişare cu *nuntiāre*, fie prin propagare (CDER 5735). Forma de singular *nuntă* este refăcută după pluralul *nunți*. Etimonul latinesc este continuat şi de dialectele româneşti sud-dunărene: ar. *numtă*, *lumtă*, megl. *nuntă*, ir. *nunte*.

Pentru istroromână, atestări ale termenului avem la Bartoli, în listele sale (Puşcariu, SI III, 125): *nunțile* la Jeiăn, Bârdo, Costârcean şi Sucodru, *nunț* la Susńevița şi Noselo, la Cantemir 173: *nunț*, la Kovačec,

BDD-A6376 © 2006 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:27 UTC)

Rječnik 130: *nunț, -ile* la Jeián, şi în ALRM I/II, h. 350 NUNTĂ, în punctul 02 (Jeián): *nunț*.

Paralel cu termenul moştenit, în istroromână întâlnim şi împrumuturi de origine croată: ***pir*** „petrecere, ospăț, nuntă” < cr. *pir* „idem” e atestat de *Listele lui Bartoli* (Puşcariu, SI III 125), *pir* la Grobnic, *piru* la Gradine, Letai, iar la Noselo şi Sucodru e concurat de cuvântul de origine latină; de Sârbu-Frățilă 249: *pir, -ure* şi de Kovačec, *Rječnik* 146: *pir, -u, pirure, -urle*, cu răspândire generală.

Un alt termen împrumutat din croată este *zacon* (< cr. *zakon*), care are sensul de „cununie”, fiind atestat pentru istroromână de Puşcariu, SI III 330, de I. Coteanu, *Cum dispare o limbă* 24 şi de Kovačec, *Rječnik* 219: *zåcon, -u*, cu răspândire generală.

Considerații finale

În urma prezentării modalităților lingvistice de exprimare a alianței matrimoniale în lexicul istroromânei (cuplurile noționale *logodnic-logodnică*, *mire-mireasă*) în comparație cu situația din celelalte dialecte, constatăm utilizarea unei mari varietăți de lexeme pentru desemnarea acestor noțiuni. Termenii identificați şi analizați au un caracter eterogen în ceea ce priveşte originea lor, cuvintele moştenite din latină fiind concurate puternic şi constant de împrumuturi. Aşadar, după limba sursă a cuvintelor istroromâne distingem:

a) ***termeni de origine latină***: *feta* cu sensul de „mireasă” (< lat. *fetam*); *ănsurå* (< lat. *inuxorare*), dar şi ar. *nsoru*, megl. *(a)nsoru,* dr. *însura*; *mărit, mărită* (< lat. *maritāre*)*,* forma latinească explică ar. *măritu, mărtare,* megl. *mărit*, *măritari*; *nunte* (< lat. *nuptiae*), ar. *nuntă*, megl. *nuntă*;

b) ***termeni vechi slavi***: *nevestă*, termen polisemantic „mireasă, femeie măritată de curând, femeie tânără măritată, noră, cumnată” (< v. sl. *nevěsta* „mireasă, logodnică”);

c) ***termeni de origine croată***: *fråier, fråieriţa* „logodnic, -ă, iubit, -ă, mire, mireasă” (< cr. *frajar*, cf. şi slov. *frajer* < germ. *Freier*), *fraií se* „a se logodi” (prin croată din germ. *freien*); *zaručnic*, *zaručnițę* „logodnic, -ă” (< cr. *zaručnik*, *zaručnica*), *zaruči se* „a se logodi” (< cr. *zaručiti se*), *zåruke* „logodnă” (< cr. *zaruke*); *ožeńa* „mire” (< cr. *oženja)*, *mladiµu* „mire” (< cr. *mladi* „tânăr”, *mlada* „nevastă, tânără, mireasă”), *mladoženja* „miri” (< cr. *mladoženja*); *prijeniti se* „a se însura” (< cr., slov. *priženiti (se)*), *zaconi*, *pozaconi* „a se însura” (< cr. *zakon* „lege”), *pir* „petrecerea, ospăț, nuntă” (< cr. *pir*); *zakon „*cununie*”* (< cr. *zakon*);

d) ***termeni de origine italiană***: *spozo, spozi* „logodnic, mire, proaspăt însurat” (< it. *spozo*), *spozę, -a* „mireasă, nevastă, tânără” (< it. *sposa*).

BDD-A6376 © 2006 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:27 UTC)

Clasificarea etimologică a cuvintelor ce se orientează în jurul cuplurilor noționale *logodnic-logodnică* şi *mire-mireasă* permite observarea caracterului extrem de variat al acestora. În istroromână nu există termeni de origine latină prin care să se desemneze noțiunile analizate, acestea fiind redate, cu precădere, prin împrumuturi de origine croată sau cu echivalente împrumutate din italiană, ori prin cuvinte vechi slave caracterizate prin polisemantism (vezi ir. *nevestă*). În ciuda abundenței împrumuturilor, şi în această arie restrânsă a vocabularului istroromân există urme ale fondului latin moştenit, lucru ce poate fi dovedit prin termenii cu care este denumită acțiunea de a intra în alianța matrimonială: ir. *ănsură* (< lat. *inuxorare*) şi ir. *măritå* (< lat. *maritāre*) sau prin lexemul cu care este desemnat evenimentul de celebrare a căsătoriei: *nunte* (< lat. *nuptiae*), cuvinte cu o vechime considerabilă în dialectul istroromân, întrucât ele se regăsesc şi în celelalte dialecte ale limbii române.

BIBLIOGRAFIE. SIGLE ŞI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

ALI = Wolfgang Dahmen, Johannes Kramer, *Le inchieste istro-rumene di Ugo Pellis*. Parte prima: *Questioni 1-1512*, în „Balkan Archiv. Neue Folge", 13, 1988, p. 209-281; Parte seconda: *Questioni 1513-3338*, în „Balkan Archiv. Neue Folge", 16, 1991, p. 107-137.

ALIr = Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvistički atlas*, Pula, 2002.

ALR I / II = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I, de Sever Pop, vol. II, Sibiu-Leipzig, 1942.

ALR II = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea a II-a, vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (şi termeni înrudiți)*. B. *Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători*. C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, Otto Harrassowitz, 1940.

ALRM II / I = *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea a II-a, vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (termeni înrudiți)*. B. *Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători*. C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940.

Byhan = Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în „Sechstes Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig", herausgegeben von dem Leiter des Instituts Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1899, p. 175-396.

Brâncuş, Grigore, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, EŞE, 1983.

BDD-A6376 © 2006 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:27 UTC)

Cantemir = Traian Cantemir, *Texte istroromâne*, Bucureşti, EA, 1959.
CDDE = I.-A. Candrea şi Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A – Putea),* Bucureşti, Ed. Atelierele Grafice Socec & Comp., 1914.
CDER = Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Ed. Saeculum, 2001.
Coteanu, *Cum dispare o limbă* = Ion Coteanu, *Cum dispare o limbă (istroromâna)*, [Bucureşti], 1957.
Coteanu, Ion; Forăscu, Narcisa; Bidu-Vrănceanu, Angela, *Limba română contemporană. Vocabularul*, Bucureşti, EDP, 1985.
DEX^2 = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ed. a II-a, Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic, 1996.
EA = Editura Academiei.
Frăţilă, *Texte* = Vasile Frăţilă, *Texte dialectale şi glosar*, ed. a II-a, Timişoara, TUT, 1990.
ILR II = *Istoria limbii române*, vol. II, (redactor responsabil Ion Coteanu), Bucureşti, EA, 1969.
Kovačec, *Descrierea istroromânei* = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, Bucureşti, EA, 1971.
Kovačec, *Eléments italiens* = August Kovačec, *Eléments italiens du lexique istroroumain*, în „Linguistica", XXXII (1992), II, Ljubljana, p. 159-175.
Kovačec, *Rječnik* = August Kovačec, *Istrorumunsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, 1998.
Maiorescu = Ion Maiorescu, *Itinerar în Istria şi vocabular istriano-român*, ed. a II-a, publicată de Titu Maiorescu, Bucureşti, Editura Librăriei Socec, 1900.
MDA I, II, III, IV = *Micul dicţionar academic*, vol. I-IV, Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic, 2001-2003.
PEW = Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprache*, Heidelberg, 1905.
Popovici II = Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, II, Halle a. d. Saale, 1909.
Puşcariu, SI II, III = Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu Matteo Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan, II. *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, Bucureşti, 1926; III. *Bibliografie critică – Listele lui Bartoli – Texte inedite – Note – Glosare,* Bucureşti, 1929.
REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etimologisches Wörterbuch*, ed. a IV-a, Heidelberg, Carl Winter Universität, 1968.
Sârbu - Frăţilă = Richard Sârbu, Vasile Frăţilă, *Dialectul istroromân. Texte şi glosar*, Timişoara, Ed. Amarcord, 1998.
Scărlătoiu = Elena Scărlătoiu, *Istroromânii şi istroromâna. Relaţii lingvistice cu slavii de sud: cuvinte de origine veche slavă*, Bucureşti, Editura Staff, 1998.
Scurtu,Vasile, *Termenii de înrudire în limba română*, Bucureşti, EA, 1966.

BDD-A6376 © 2006 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:27 UTC)

MODALITÉS LINGUISTIQUES D'EXPRIMER L'ALLIANCE MATRIMONIALE DANS LE LEXIQUE DE L'ISTROROUMAIN. LES PAIRES NOTIONNELLES *FIANCÉ-FIANCÉE* ET *MARIÉ-MARIÉE*

(Résumé)

L'étude se propose une analyse lexico-sémantique des mots istroroumains groupés autour des paires notionnelles *fiancé-fiancée* et *marié-mariée*. Ces termes sont analysés aussi du point de vue de leur origine. On constate la présence d'un grande nombre de mots empruntés du croate, mais aussi de l'italien ou du vieux-slave et l'absence des mots hérités du latin pour désigner ces notions. Il y a pourtant quelques mots d'origine latine qui désignent l'action et l'événement par lesquels on peut marquer l'alliance matrimoniale, termes qu'on peut rapporter aux paires notionnelles *fiancé-fiancée* et *marié-mariée*.

BDD-A6376 © 2006 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:27 UTC)